

SPENGLER ÁLLAMSZEMLÉLETE ÉS AZ ÁLLAM FENOMENOLÓGIÁJA.

A két legellentétebb képet az államról — a legragyogóbbat és a leg-sötétebbet — *Platón* és *Machiavelli* festették. *Platón* Politeiája mesz-szefénylő, valóságnélküli magas ideál, *Machiavelli* állama ördögi, fény és ideál nélküli alacsony valóság. De ezen a két végleten belül is hányféle különböző módon fogták fel az államot, mióta tudományosan gondolkoznak róla az emberek! Mondták, hogy természettudományi valóság, mondták, hogy emberi készítmény: mechanizmus. Mondták, hogy magától nő: organizmus,, élőlény; mondták, hogy Isten alkotása és mondták, hogy maga az „objektív szellem.“ Azt is mondják, hogy a jogász számára az állam *nem valóság*, hanem éppolyan ideális valami, mint az igazság, a logikai jelstés vagy a számok jelentése, mert az állam nem egyéb, mint a jogrendszer, a jogász, joga azonos a jogász államával, már pedig a jog e felfogás szerint realitás-nélküli tiszta norma, tiszta idealitás.

Rendet teremteni e különféle államfelfogások anarchiájában, választ adni arra a kérdésre, hogy *milyen értelemben áll fenn*, hogy tehát miféle szubszisztencia voltaképp az állam: vájjon pusztá realitás, pusztá idealitás vagy a kettőnek miféle keveréke? — ez az állam fenomenológiai problémája. A történetileg adott államelméletek fenomenológiai szempontból három csoportra oszthatók aszerint, amint az államban *pusztá valóságot* vagy *pusztá idealitást* avagy végül a realitásnak és az idealitásnak, a valóság-momentumnak és az értékmomentumnak bizonyos *összefonódását, szintézisét* látják. Ez a három főirány szélsőségeiben annyira élesen szétválnak, hogy sokszor lehetetlen szabadulnunk attól a benyomástól, hogy az auktorok ugyanazon cím alatt egészen különböző dolgokról beszélnek. A tiszta valóság-szemlélet és a tiszta értékszemlélet az államelméletek között aránylag ritka; a legtöbb elméletnél az állam jelentésében a valóságelemek mellett értékmomentumokat is fogunk felfedezhetni de ez a zöme az államelméleteknek maga is a két szélső véglet irányában differenciálódik az államfogalom valóságelemeinek vagy értékelemeinek erősebb aláhúzásával, nyomatékosabb hangsúlyozásával. Nagyban és egészben mindegyik államelmélet ugyanarra, a kultúrvalóságra függeszti tekintetét, a különbség abban van, hogy az egyik a *valóságot*, a másik ellenben a *kultúrát*, az értékmomentumot *látja meg* benne. Azt lehet tehát mondani, hogy ugyanabban a kultúrvalóságban: az államban az egyik szemlélő a valóságtól nem látja a kultúrát, az értéket, az eszmét, a másik pedig a kultúrától nem látja a valóságot.

Semmi sem mutatja jobban, hogy ép a jelenlegi tudományos irodalom milyen eleven érdeklődéssel fordul ismét az állam fenomenológiai problémája felé, mint az, hogy az említett tiszta típusok ép napjainkban kitűnő képviselőkre találtak, akik a polemikus harc legragyogóbb fegyverzetében és a legszilárdabb meggyőződés eleven erejével szállnak síkra a maguk államnézésének kizárólagos helyessége mellett. Rudolf *Kjellén*¹⁾, Oswald *Spengler*, Max *Wundt*²⁾ és Hans *Kelsen* művei bizonyítják, hogy a görög szofisztika állameszmélettől *Hegel* államfilozófiájáig az összes nagy államszemléletl irányok élve élnek és kitűnő védelmezőkre találnak, akik az irányeszmék hatalmas egyoldalúságában az elgondolható legélesebben szembenállva, *h*z állambölcsélet nagy szemléleteinek dynamikáját *egyidőben* ébresztik új életre a kor tudományos gondolkodásában. A gondolatnak ugyanaz a hatalmas lendülete száll felénk *Kjellén* és *Spengler* valóság szemléletéből, mint *Kelsen* *normatív* államnézéséből vagy *Wundt*-nak erősen *hegeli* filozófiáján tájékozott, de azért gyökerében eredeti, friss és gazdag államszemléletéből, amelyet az *egyensúly elméletek* közé kell sorolnunk. Ha ez az egyensúlyelmélet nem oly tiszta, mint az előbb említett valóság- és normatív szemléletek — és amilyen tiszta típust képvisel az egyensúlyelméletek között például *Szent Agoston* államfilozófiája, aki az államban egyaránt meglátta, de élesen szét is választotta a *civitas terrena* realitását és a *civitas Dei* idealitását, ez ép a *hegeli* kiindulásnak tulajdonítható, amely mindig együttjár azzal, hogy a valóság- és az értékelemek világosan felismertetnek ugyan, de utólag mégis egybeolvastva tűnnek elő az „objektív szellem“ metafizikájában s így nem annyira egyensúlyban vannak, mint inkább összeolvadnak.

Annál radikálisabban egyértelmű *Kelsen* államszemlélete. Itt csak utalni áll módunkban *Kelsen* és az újosztrák jogelméleti iskola államszemléletére, amely a jog- és államelméletben valóban csaknem az összes tradíciókat felsebző forradalmat jelent és a legcsillogóbb logikai fegyverzet sugárövében áll előttünk az iskola kitűnő fejének és tagjainak műveiben.³⁾ Pregnánsan jellemzik ezt az államfelfogást *Kelsen*-nek egy legújabb tanulmányához írt cevezető sorai: „Die folgenden Ausführungen gehen von der Vofaussetzung aus, dass der Staat eine ideedle Ordnung mensehlichen Verhaltens, dass er eine Zwangsordnung und sohin die Rechtsordnung ist. Demzufolge muss der Staat als ein System von Normen angesehen werden, und kann nicht — wie man sewöhnlich anzunehmen pflegt — als eine natürliche, kausalgesetzlich bestimmte Realität gelten.“⁴⁾ *Kelsen* funkcionális államszemléletét az idealista államszemléleti irány legtisztább megjelenésének tekinthetjük és itt közelebb-

³⁾ Der Staat als Lebensform 1917., Grundriss zu einem System der Politik 1920. V. ö.: Dr. *Dékány* István: *Kjellén*-állam elmélete, Társadalomtudomány III. évf. 1923. 355—366. 1., Dr. *Siegfried Marck*: *Rudolf Kjelléns Theorie des Staates*, Kantstudien Bd. XXIII. Heft 1., *Fritz Sander*: Zeitschrift für öffentliches Recht Bd. I. 1919. 338—345. 1.

²⁾ Staatsphilosophie, Ein Buch für Deutsche 1923.

³⁾ *Kelsen*: Hauptprobleme der Staatsrechtslehre 1911., Das Problem der Souveranität 1920., Der soziologische und der juristische Staatsbegriff 1922., *Walter Henrich*: Theorie des Staatsgebietes 1922., *Adolf Mehl*: Die Lehre von der Rechtskraft 1923., *Atfred Verdross*: Die Einheit des rechtlichen Weltbildes 1923.

⁴⁾ Die Lehre von den drei Gewalten oder Funktionen des Staates. Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie XVII., 3. (Kant—Festschrift) 1924.

ről nem részletezendő indokokból *logikai idealizmusnak*, államelméleti *logizmusnak* jelölhetjük meg. Mint ilyen, mindenesetre különbözik olyan idealista irányoktól is, amelyek az államban az etikai vagy esztétikai értékmomentumot látják meg csupán vagy hangsúlyozzák erősebben.

Míg *Kelsen* elmélete egyelőre a jogfilozófiai szakirodalom keretei között érezteti hatását és radikális egyoldalúsága, szemléletének erőszakosan leszűkített horizontja megakadályozza abban, hogy igazán népszerűvé váljék, addig *Spengler* filozófiája iskolapéldája az olyan teóriának, amelynek a kor lelkével igazán eleven érintkezése van s a kor számára valóban van mondanivalója. *Spengler* óriási sikerének és népszerűségének titka az intuíciónak abban a csodálatos finomságában rejlik, amely meglátásait a *mi* meglátásainkká teszi. Ez az intuitív tehetség, amely a lélek mélyéből merít, sajátja azoknak a szellemeknek, akiknek gondolatait, megfigyeléseit, ötleteit olvasva, állandóan az az érzésünk, hogy ugyanezt mi is elgondoltuk vagy megfigyeltük már, hogy az író a *mi* gondolatainkat vagy élményeinket fejezte ki. Természetesen *Spengler* perspektívája is összehasonlíthatatlanul szélesebb *Kelsen*-énál, hiszen *Spengler* egész világunkat meg akarja magyarázni. Azt is szerencsés körülménynek tarthatjuk, hogy míg *Wundt* az általános filozófia, *Kelsen* a jogtudomány és *Kjellén* a politikai földrajz területéről, addig *Spengler* a történettudomány irányából fordult az állam fenomenológiai problémája felé és így ennek a négy különböző és a kifejezés rendkívüli erejével megrajzolt államképek összehasonlítása igen széles érdeklődési kör igényeinek figyelembevételét is biztosítja.

I.

Spengler államszemléletét a *Der Untergang des Abendlandes* II. kötetében (1922) dolgozta ki részletesen, miután az államról vallott egyes nézeteit elszórtan már előbbi helyeken is gyakran beleszötte fejtegetéseibe. Az *államról* szóló fejezet alatt három problémát tárgyal: *a rendek (nemesség és papság)* problémáját; *az állam és a történelem* problémáját s végül a *politika filozófiáját*.

Spengler szerint az állam benyomását akkor nyerjük, ha egy mozgó formában levő tovaáramló létből csak magát a formát vesszük szemügyre, mint az időtlen megmaradásban kiterjedt valamit és teljesen eltekintünk az iránytól, a sorstól. A nemzet a *mozgó*, az állam a mozgás állapota. Az állam a mozdulatlan történet, a történet a tovafolyó állam. A valóságos állam egy történeti létegség fiziognomiája, csak a teoretikusok kiagyalt állama *szisztéma*.

Egy nép életfolyamáról lehúzott forma az *alkotmány*. Értelemszerűen lehúzni róla csak legkisebb részében lehet. Egyetlen valóságos alkotmány — mint papírra írt szisztéma — sem teljes. Az íratlan, leírhatatlan, a megszokott, magától értetődő annyira túlnyomó benne — és ezt teoretikusok sohasem fogják felfogni, — hogy egy államleírás vagy alkotmányokirat még árnyképét sem adják az állam élő valóságának.

Az ősnépek mozgalmassága jelentéskéltől, történetietlen, csaknem formátlan: a fellah-népek merev tárgyai a rájuk törő külső mozgalmaknak. Közbeesik a magas kultúrák története. A népnek a kultúra stílusában, tehát

egy történeti népnek *neve nemzet*. S egy nemzetnek az állama nemcsak mozgási állapot, hanem mindenekelőtt ennek a nemzetnek az *eszméje*. A nagy stílusú állam egyidős, az ősréndekkel: nemességgel és papsággal, nem régiebb: egy kultúrával keletkeznek és enyésznek el, sorsuk nagymértékben azonos. A kultúra nemzetek ittléte állami formában.

A nép mint *állam* a faj mint *család* van formában. A család a magánélet, a kozmikus *anyai gond*; az állam a közélet, az *apai gond* szimbóluma. Az állam férfidolog, az *egész* megmaradásáért való gond. A népek mint államok a legnagyobb történeti hatalmak. Ők a sors a világtörténetben.

Az állam a „kardoldala“ az emberi létfolyamnak s a valóságban láthatatlan. Ez a forma, amelyben a lét tovahömpölyög, *szokás*, ha önkéntelenül keletkezik a lét üteméből és csak utólag válik tudatossá, *jog*, ha célzatosan alkotják és emelik elismerésre.

Úgy *Kjellén*-nél, mint *Spengler*-nél a vérbeli realistára vall, hogy az államideálok és a szilárd államfogalom helyett a konkrét államok- felé fordulnak érdeklődésükkel. *Kjellén* számára az államtan tárgya „az állam, *amint van*“: mint nemzetközi jogi tény, mint az államok rendszerének tagja: a történetnek azok a cselekvő személyei, amelyeket Angliának, Németországnak stb. nevezünk.³⁾ A tiszta valósághoz alig lehetünk közelebb, mint amikor az állam alatt magukat az egyes „hatalmakat“: a történeti Angliát stb. értjük. Azt mondani: én a mai nagy birodalmakat fogom vizsgálni és leírni, hogy az állam igazi fogalmához eljussak, mert ezekről — bizonyosan tudom, hogy államok — a legszélsőbb empirizmus, amely után már csak a *radikális kétely* következhetik az államtanban: honnan tudjuk bizonyosan hogy — a mai birodalmak *államok*? Kétségkívül az lenne a legradikálisabb valóságtudományi álláspont, amely azt vitatná, hogy tekintettel arra az óriási különbségre, amely a történetileg adott államalakulatokat egymástól alkatukban, eszméjükben, lényegükben elválasztja, egységes államfogalomról, amely a görög *polist*, a török *szultanátust*, a napóleoni *Franciaországot* és *Szovjetországot* átfogja, beszélni sem lehet.

Spengler is azt mondja: Nincs egy legjobb... igazi, igazságos állam, amelyet ki lehetne tervelni és valamikor egyszer megvalósítani. Minden a történetben felmerülő állam csak egyszer van itt és minden pillanattal észrevétlenül változik egy még oly merev törvényesen megállapított alkotmány kérge alatt is. Ezért köztársaság, abszolútizmus, demokrácia minden esetben valami mást jelent és frázissá válik, ha filozófusok és ideológusok szokása szerint mint szilárd fogalmakat alkalmazzuk.

De ha az államformák minden esetben mást és mást jelentenek, akkor közelfekvő az a feltevés, hogy *maga az államfogalom is* esetről-esetre más és más jelentésű. Ebből érthetjük meg, hogy miért olyan elmosódó-általános-ságú *Spengler* államdefiníciója: egy nép formában. Ebbe azután belefér a konkrét államok jelentésváltozatainak gazdagsága. Hogy a köznapi használatban ez a tág meghatározás milyen teherbírású, az más kérdés. Mert vajjon nincs-e példa rá, hogy egységes kultúrát hordozó, fajilag és szellemileg élesen kiváló nép különböző államokban éli a maga kultúréletét, tehát „van formában?“

³⁾ Grundriss 8. 1.

Spengler államszemlélete *organikus* természetű. Míg *Wundt* világosan látja, hogy az állam csak *részben magától nőtt* organizmus, részben azonban „csinált“, „akart“ valami is (mechanizmus) — más szóval kifejezve: nemcsak *sorsa de műve* is az embernek, — addig *Spengler*-nek mechanikus felfogás iránt nincs érzéke. A valóságos világban szerinte nincsenek ideálok szerint felépített, hanem csak *maguktól nőtt* államok, amelyek nem egyebek, mint élő népek formában.

Ahhoz a képhez, amelyet *Spengler* a *jogról* fest, a görög szofisták tanításai állottak modellt. Mint *Kallikles* és *Trasymachos*⁶⁾, *Spengler* is azt tanítja, hogy a jog az erősebb joga. Az ő joga mindenki joga. Igazságos jog. a gyengébbek között csak a pártatlannak mindenható kezéből várható és lehetséges ott, ahol a jogalkotó hatalma oly fölényes, mint például a családfőé. Az államok fölött ilyen hatalom alig van, köztük közvetlen erővel érvényesül az erősebb joga, a győztes által diktált egyoldalú szerződés. Ez a különbség a *belső jogok* és a *külső jogok* között.

Belső jogok mindig egy szigorú logikai-kauzális, igazságra irányzott gondolkodás eredményei, de ép ezért érvényük mindig függ alkotójuk materiális hatalmától, legyen az rend vagy állam. Egy forradalom ezzel a hatalommal együtt a törvények hatalmát is rögtön elsöpri. Igazak maradnak, de nem valóságosak többé. *Külső jogok* azonban (mint minden békeszerződés) lényegüknél fogva sohasem igazak és mindig valóságosak — sokszor elrémitő értelemben valóságosak — és nem is tartanak igényt arra, hogy igazságosak legyenek. Elég, hogy hatásosak. Belőlük *élet* beszél, amelynek nincs kauzális és morális logikája, de van annál következetesebb *organikus* logikája.

A jog szelleme mindig pártszellem. A hatalmasok által alkotott jogok az az alkotmány, amelyben a harcoló történet tovahalad mindaddig, míg a fegyveres küzdelem ősfőmájához vissza nem tér. A „jogalkotás joga“ a győztes párt zsákmánya.

Sajnos, nem áll módunkban kiterjeszkedni arra, hogy *Spengler* miként állítja bele a maga államképét is a *kozmosznak* és *mikrokozmosznak* párhuzamosan ellentétes kategóriasorozataiba, amelyeken egész gondolatmenete felépült; miként magyarázza meg a *rendek*, történetét, mint a „metafizikainak ábrázolását a magasabb emberiségben“; hogyan vázolja fel az államtörténetet „sem mint szisztematikát, hanem mint fiziognomiát“ és hogyan írja meg a „politika filozófiáját“ ugyanaz a *Spengler*, aki azt mondja: „Minden filozófia ma csak belső leköszönés és az a gyáva remény, liogy mystikával elmenekülhetünk a tények elől.

Abból a gyökeres relativizmusból és székepszisből („abszolút igazság nincs“, „más emberek, más igazságok“), abból a vitalisztikus kultúrfelfogásból („a nagy kultúrák növényyszerű lények“), amely minden meglátását determinálja, önként folyik *Spengler* államszemlélete is. Csak távlatainak, óriási dimenziója és egy bizonyos metafizikai árnyaltság különbözteti meg a görög szofisztika, *Machiavelli* vagy a biológiai szociológia valóságsszemléletétől és hozzák közelebb *Spinoza*, *Hegel* és *Nietzsche* államfilozófiájához. De ép radikális

⁶⁾ V. ö.: Ottmar *Ditrich*: Die Systeme der Moral 1923. I. köt. 166. l., Dr. Adolf *Menzel*: *Kallikles*. Eine Studie zur Geschichte der Lehre vom Rechte des Starkeren. 1922. Zeitschrift für öffentliches Recht III.

relativizismusánál fogva *Spengler* egész metafizikája a tiszta empirikus valóság-szemléletbe omlik vissza, hiszen szerinte mindent, ami szellem, idea, érték, a kozmikus-valóság determinál. A kultúra, az igazság, az erkölcs, az emberiség célja és értelme felől kérdezősködni értelmetlen dolog, mindez ugyanolyan fenségesen céltalan, mint a csillagok pályafutása és a föld forgása.

Aki *Spengler* könyvét spengleri intuícióval olvassa végig, az meg fogja érezni benne a halálos ellenmondást, ki fogja olvasni belőle a spenglerizmus halálos ítéletét. *Spengler* világképe óriási, gyönyörű torzó, amelyből a végső értelem hiányzik. Csonka kúp, mert hiányzik róla az Abszolútum csúcsa, amelybe minden vonala összefutni vágyik, de amelyre *Spengler* mindig szenvédeyes *nem*-et kiált. Pedig mégis benne van ez az abszolútum az ő gondolatvilágában is, benne van abban az alapmértékben, amellyel az összehasonlíthatatlan kulturvilágokat mégis összehasonlította és szigorú párhuzamokba és „egyidejűségekbe“ állította. Ezért találjuk a legmerészebb általánosításokat ugyanannál a *Spengler*-nél, aki oly nyomatékkal hangsúlyozza az idegen kultúrák tökéle les megérthetetlenségét.

Az értékmomentumnak, mint *önálló*, a valóság kozmikus hatalmától *független* tényezőnek tagadása jellemzi *Spengler* államszemléletét is. Széles perspektíváiban mindig csak az állam *valóságát* látjuk és ragyogó dialektikájával, a lenyűgöző meggyőzés minden fegyverével akarja kiverni fejünk-ből azt a „rögeszmét“, hogy értelmet, eszmét és értéket lássunk az államban. Az intuíciónak ezzel az erejével és a gondolkodásnak ilyen nagy horizontján, ilyen végtelen távlatokba beállítva valóban még senki sem mutatta be az állam *valóságát*. És ezt a végtelen perspektívát mégis szűknek érezzük!

Az állam fenomenológusa számára *Spengler* szemlélete feledhetetlen tanulság. Az állam *valóságáról*, amint azt *Spengler* lefestette, az államtannak többé nem szabad megfeleledkeznie. Az államvalóságnak ez a fenségesen céltalan, a sors titkába enyésző, kozmikus képe, örök *mementó* marad minden olyan kísérlettel szemben, amely az állam fenomenológiai képét a történeti valóság színei nélkül akarná megrajzolni.

II.

Két nagy optikai csalódás az, amitől az állambölcseletnek épügy óvakodnia kell, mint minden filozófiának. Az egyik a naiv realizmus optikai csalódása, amely közös a mindennapi ember világnézésével, aki csak az érzékelhető, tapasztalható valóságot látja meg a világban, csak ezt érzi valami biztos és szilárd dolognak, az eszméket, értékeket ellenben valami zavaros dolognak tartja, amelyet igazában nem is tud hova tenni. A másik optikai csalódás a naiv idealizmus optikai csalódása: annak az embernek egyoldalú szemlélete, aki teljesen elvesztette lába alól a valóság talaját és biztos tájékoztatását és most már *csak* az ideát, értéket, normát tartja objektív tartalomnak. A naiv idealizmus optikai csalódása épügy csalódás, mint a naiv realizmusé: sem a valóságot az értékből, sem az értéket a valóságból levezetni nem lehet.

Az állam fenomenológiailag az *érték és dolog* fogalma alá esik. Az állam fogalma ugyanazokat a fenomenológiai síkokat fogja át, mint bármely *emberi*

mű fogalma. Minden emberi mű, minden emberi tett *valóság*: az állam is az.: De egyetlen emberi mű sem *pusztán* létező valami: az állam sem az. Minden emberi mű és minden emberi tett a valóságból le nem vezethető, kauzálisán nem ábrázolható, a létezés fenomenológiai síkjába bele nem szorítható ideális momentumokat, értékmozzanatokot hord magán: az állam is. Amint a szobor szépsége létezésétől különböző, bár azzal összefüggő valami, úgy az állam rendje, az állam joga sem pusztán valóság. Az állami jog *normativitása* és egy konkrét emberi cselekedet értékmomentuma vagy egy konkrét emberi mű⁴⁴ szépsége azok a létezés kategóriáiba bele nem férő momentumok, amelyek az állam, a cselekedet és a mű valóságával összeforrvá, ezeknek lényegéhez épügy hozzátartoznak, mint valóságuk.

A *normatív felfogással* (Kelsen és az újosztrák iskola) szemben ezt a belátást abban az irányban érvényesíthetjük, hogy az állam valóságelemeitől eltekinteni nem lehet. *Henrich* szerint naiv dolog az államot vagy az államterületet olyan dolognak tartani, amelyet kezünkbe vehetünk vagy egyébként érzékelhetünk. (54. ll. i. m.) A szociológus vagy politikus beszélhet a földterületnek az államok közötti felosztásáról. De nem beszélhet a jogász. (38. 1.) Olyan ez, mintha azt mondanánk: naiv dolog a szobor márványáról, a festmény színeiről beszélni, a fizikus beszélhet a márványról, a színekről, de nem beszélhet a művész. A zene hangjai eszerint a zenész számára nem léteznek, csak a fizikus számára: a hang a zenésznek épügy normatív jelentéi, mint a jogásznak az államterület. Ez a felfogás nyilván túlzott. Az emberi mű szépsége, az emberi tett értéke hozzá van kötve *valóságukhoz*. A jog nem időtlenül lebeg a valóság felett, mint az erkölcs, hanem a jog, amellet, hogy érvényes, *itt és most van*, keletkezik és megszűnik, időbelileg és térbelileg változik. A jognak van története, de az erkölcsi normának nincsen, hanem csak az emberek erkölcsének. A jog az okozatosság szálaival van összekötve a területtel, a korral, a fájjal, a gazdasági viszonyokkal, az uralkodó-felfogással, a hatalommal. Ha elhal a faj, a nép, a hatalom, a kulturmilieu, ha megváltozik a terület, amelyből a jog kisarjadzott, akkor elhal, megváltozik a jog is. A justinianusi római jog ugyanolyan normatív jelentésösszefüggés, mint például az élő angol jogrendszer, de a római jog *ma nem jog*, az angol ellenben az. Ugyanígy Justinianus korában a mai angol jog *még nem volt*, a ma már holt római jog ellenben élve élt és századoknak kellett elmúlniok, míg ez *elhalt*, az pedig *kifejlődött*. Elég bizonyíték ez arra, hogy a jogot már logikai eredetében a valóság *is* determinálja. Az a jog, amelynek nincs valósága, pozitivitása, az épügy *nem jog*, az az állam, amelynek nincs területe, népe, hatalma, épügy *nem állam*, hanem csak a jognak, államnak valóságnélküli *pusztán jelentése*, logikai *caput mortuum*, mint ahogyan nem szépség többé a porrázúzott szobor szépsége és nincs erkölcsi értéke annak a tettek, amelyet tényleg véghez nem vittünk, csak utólag jutott eszünkbe, hogy milyen szép lett volna, ha véghezvittük volna.

Az a *Kelsen* által több helyütt felhozott kifogás, hogy ugyanannak a dolognak nem lehet két fenomenológiai síkja, nem lehet egy kauzális és egy normatív „oldala”, alaptalan. *Kelsen* azt mondja, hogy ilyenkor nem egy dolognak két oldaláról, hanem két különböző dologról, két különböző ismeret-tárgyról van szó. Azonban a kauzális és a normatív elemek kapcsolata olyan

lényeges lehet, hogy azoknak a „metódustisztaság“ és „metódusegység“ érdekében való absztraktív izolálása a dolog jelentésének, értelmének megváltoztatása nélkül lehetetlen. Az a tiszta normarend, amelyet *Kelsen* jognak nevez, *nem a jog*, hanem csak a jognak egy absztrakt fenomenológiai metszete. A pozitív jogban a valóságelemek szerepe annyira lényeges, hogy azoknak absztraktív kikapcsolása a jog értelmét, jelentését lényegileg megváltoztatja. A pusztá normativitás szférájában való megmaradás és az állam teljes ábrázolása összeíérheteitlen.

Amikor *Kelsen* az államnak és a jognak (tisztá normarendszer) azonosságát tanítja, amikor tehát az államot a valóságsszfériból teljesen kikapcsolva a tisztá normativitás fenomenológiai síkján iparkodik azt ábrázolni, akkor ugyanolyan lehetetlenségre törekszik, mint ha valaki egy *zenekart* a tisztá normativitás síkján akarna ábrázolni. Egy zenekar jelentésében mindenesetre igen lényeges a normativitás, a fegyelem és rend, a szabályozott összműködés momentuma, ámde époly lényeges — tehát ki nem kapcsolható — benne a hangszerek és hanghatások, a karnagy és a zenészek tér-időbeli valósága. A zenekarnak a valóságelemektől elszakított „tisztá“ normativitása épen olyan absztrakt torzó, az egész értelemnek épen olyan önállótlan részmetzete, mint a normaelemektől, a felette uralkodó rendtől, a „szellemétől“ elszakított pusztá kauzális létezése.

Kettőt kell leszögeznünk. Először azt, hogy különböző fenomenológiai síkokba eső elemek egyetlen fenomenológiai síkban tökéletesen nem ábrázolhatók. A két síkba eső jelentésnek valóságelemeit nem lehet maradék nélkül felszívni a normatív elemek síkjába és a valóság síkjára sem lehet maradék nélkül leképezni a normatív elemeket. Másodszor azt, hogy vannak jelentések, amelyek különböző fenomenológiai síkokat fognak át, amelyekben valóságelemek és normatív elemek erőszak nélkül el nem szakítható kapcsolatban vannak, amelyeknek valóságelemei és normatív elemei között valami olyan kommunikáció, funkcionális összefüggés áll fenn, amely az egész jelentés struktúrájának egyik lényeges momentuma. Ha ilyen jelentéssel van dolgunk — és a fentiekből eléggé világos, hogy az *állam* ilyen jelentés, — akkor a fenomenologiaiilag izoláló szemlélet, tehát akár a *tiszta* a normatív-, akár a *tiszta* valóságsszemlélet mindig csak részeredményeket adhat, amelyek még egy, a különböző fenomenológiai elemek funkcionális összefüggéseit figyelemmel kíséő *átfogó* szemlélet *kontrollján* vezetendők keresztül, mert enélkül szükségképpen az eredeti jelentés meghamisításának és veszedelmes egyoldalúságoknak kell előállaniok.

A nyert alapfelfogást azonban nemcsak a túlzó normatív, hanem a túlzó valóságtudományi állásponttal szemben is érvényesíteni kell. Az állam és a jog nem pusztá valóság. Az állam és a jog valósága felett határozott értékmomentum, normatív jelentés lebeg épúgy, mint bármely értékes dolog valósága felett. Amint az állam és a jog valóságát nem lehet normativitásukból levezetni, nem lehet a normatív síkon maradék nélkül ábrázolni, épúgy lehetetlen a jog és az állam normativitását a valóságból levezetni. Ugyanez a helyzet minden értékes dolognál: *mint valóság*, okozatosan függ össze a valósággal, de az értékmomentum, amely felette lebeg, a valóságra vissza nem vezethető. De visszavezethető a tisztá értékszférára. A valóságtól mentes

abszolút értékszférának ez az érintkezése a valóságszférával: az a körülmény, hogy az abszolút értékek egyáltalában képesek arra, hogy — persze csak relatíve: nem hiánytalanul — *megvalósuljanak*, illetve a valóság képes arra, hogy — habár csak relatíve — *értékes legyen*, épen olyan alapmeglátása, végeredményben pedig épen olyan titka és örök problémája az átfogó szemléletnek, mint amilyen alapmeglátása, de egyben titka és örök problémáid a valóságtudományi szemléletnek az *okozatosság (kauzalitás)*. Aminthogy minden természettudomány a kauzalitás kategóriájának *alkalmazásával* kezdődik, de arról, hogy voltaképpen az okviszonyok mi a lényege, hogy mit jelent az, hogy az egyik dolog a másikat „okozza“, a természettudományok igen nagy fejlettsége mellett is alapjában fogalmunk sincsen, épúgy az átfogó szemlélet, amely minden relatív érték- és normatudományok igazi metódusa, a tiszta értékszféra és tiszta valóságszféra összefüggésének, funkcionális vonatkozásainak kategóriáival operál és igen értékes eredményekre vezethet akkor is, ha a valóság és érték összefüggésének alapproblémáját teljesen átvilágítani, lényegét megmagyarázni nem is képes.

Az empirikus normáknak abszolút normákra, a relatív értékeknek abszolút értékekre való visszavezethetősége a dualisztikus felfogásnak követelménye. Valamely érték épúgy nem alapulhat a pusztán valóságon, mint ahogyan a valóság oka nem lehet valamely pusztán érték. Az a kérdés, hogy a valóságmentes értékszféra és az értékmentes valóságszféra nem csupán absztraktív izolációk-e, nagyon jogosult lehet, de nem változtat azon a metodológiai igazságon, hogy a homogén értéktartalmak és a homogén valóságtartalmak jelentése számunkra élesen szétválik.

Mindazonáltal az empirikus normák és a relatív értékek visszavezetése abszolút normákra és értékekre igen bonyolult feladat, amelynek megoldása igen sok alkalmat nyújt az egyoldalú normatív felfogásba és különösen természetjogi irányokba való kisiklásra. Nevezetesen az állam értékének, a jog normativitásának valamely abszolút értékre, illetve normára való visszavezetése azzal a veszéllyel jár, hogy magát az állam értékességét, a jog normativitását, kötelező erejét attól tesszük függővé, vajjon megfelel-e az állam, illetve a jog az abszolút érték típusának, illetve az abszolút norma előírásainak. Ilyenkor azután a „valóságos“ állam, a „pozitív“ jog csak mintegy tökéletlen másolataként tűnik fel egy abszolút, ideális államnak, ideális jognak. Azonban a relatív értékességnek és empirikus normativitásnak visszavezethetősége nem azt jelenti, hogy a relatíve értékes dolognak, az empirikus normának *pozitíve megfelelőnek és közvetlenül* visszavezethetőnek kellene lennie az abszolút értékekre, abszolút normákra. A relatív értékek és az empirikus normák visszavezethetősége csak annyit jelent, hogy az empirikus norma egy bizonyos abszolút normának, a relatív érték egy bizonyos abszolút értéknek a *relevanciájába* esik, annak az ellentétnek a *villájába kell esnie*, amelyet a pozitív és negatív értékpólus alkot. Az államnak vagy a jognak nem kell *pozitíve* erkölcsösnek lennie, de *pozitíve vagy negatíve* erkölcsösnek *kell* lennie.

Alig tagadták, hogy a jog az emberi *cselekvések* szabálya, nem pedig az emberi gondolatoké vagy érzelmeké. Ennélfogva alig tagadható, hogy állam és jog elsősorban *az erkölcsi* érték és norma ellentétvillájába esnek és

nem a logikai vagy esztétikai érték villájába. Nagyon is lehet, hogy az állam közvetlenül nem erkölcsi motívumokból cselekszik, hanem hedonisztikus, utilisztikus értékelések alapján, esetleg egyenesen nemtelen indítékokból: vak bosszú alapján. Ámde mindezek a közvetlen összefüggések végső sorban mindig az erkölcsileg helyes és helytelen ellentétvillájához fognak vezetni bennünket. Azt is lehet esetleg valamely jogra mondani, hogy az egész rendszerében *logikailag hamis* vagy hogy egy kis rablóerkölcsű állam vagy egy felpöffeszkedett győző állam politikai gestioja esztétikailag *rút*, ámde kétségtelen, hogy végső fokon mindezek az átmeneti értékszempontok az erkölcsi értékmérőnek adnak helyet, amelyről viszont nem lehet visszamenni egyéb értékszempontokra. *Ha egy állam erkölcsileg nagy*, akkor célját elérte: elérte azt, amit egyáltalában elérhetett. Emellett eltörpül az, hogy utilisztikus szempontból botor politikát folytat, hogy gazdálkodása pang, hogy rablósomszédok marják a testét. S ha egy virágzó gazdasággal bír, a legokosabb politikát folytató, felszökkenő imperializmusnak, világhatalomra törő hódító államnak a jövőjét akarjuk megjósolni, nem oktanul vizsgáljuk ennek az államnak az erkölcsét! A hedonisztikus (népjólét), utópisztikus (okos külpolitika) értékelés, a rendszer logikai helyességének vagy esztétikai szépségének kérdése egy állam megítélésénél igen fontos lehet, de *államnak és jognak lezáró értékelése mindig az erkölcsi értékelés.*

A jog mint valóság a valóságszféra okozatos összefüggésébe, a jog normativitása ellenben a normatív szféra összefüggésébe van belefoglalva. Ugyanígy az állam valósága az okozatosságon, idealitása ellenben az erkölcsi érték és norma ellentétvillájában nyugszik. Amint az okozatos valóságtudomány segítségével megállapíthatjuk, hogy az állam realitása nem pusztán fizikai, hanem pszichikai és szükségképen szociális valóság, ugyanúgy a normatudományi tájékozódás szabatosan kimutatni képes, hogy az állam idealitása nem logikai, esztétikai vagy vallásos, hanem végső sorban erkölcsi természetű.

Többet mondani, mint annyit, hogy a jog normativitása és az állam értékmomentuma az erkölcsi érték ellentét villájába eső, erkölcsi természetű; különösen valamely pozitív (*pozitív* szemben az abszolúttal és szemben a negatívval) erkölcshez kötni a jog normativitását és az állam értékmomentumát — már metafizika, amely a jogelméletben a természetjog ruhájába öltözik. Az értékszemléletnek ez a túlkövetelése már a valóságszemlélet jogos igényeit sérti. Csak *hinnünk* lehet abban, hogy a pozitív erkölcs értelmében erkölcstelen jog és állam a valóság kauzális törvényeinél fogva pusztulásra van ítélve, de ez a hitünk, amely a tiszta erkölcsi érték és a valóság funkcionális összefüggésének metafizikai területén mozog, a fenomenológia megállapításainak szabatosságát nélkülözi.

A dualisztikus államszemlélethez kell csatlakoznunk. A valóságszemlélet jogán a *terület* és *nép* jelentéselemit kell az állam fenomenológiai képébe berajzolnunk, mindazt, amit közös *vér* és *föld*, közös *munka*, *szokások* és *nyelv*, közös *történet*, *jog* és *műveltség* nevei alatt, mint valóságot értünk. Ezeket a jelentéselemeket a köztük fennforgó bizonyosfokú *helyettesítési* lehetőség kellő figyelembevételével írta le *Wundt* államelméletében. Mindaz, ami az államban „történeti“, *individuais*, *változó*: az államnak az az összehasonlíthatatlan, soha vissza nem térő *Itt* és *Most ja*, amellyel a legmagasabb államideái-

nak is számolnia kell, ha nem akar gyerekes ábrándozássá süllyedni — a valóság szemlélet birodalmába tartozik.

De *Spengler* és az összes valóságelméletek tévednek abban, hogy a *vér* és a *faj* mindent megmagyaráz. A valóság fanatikusainak sokszor csodálkozva kell beismerniük, hogy a valóságot nem lehet levezetni és megérteni a puszta valóságból. A számok matematikája mellett ott ragyog a platóni megiszton matéma. Az *erkölcsi értékmomentum az emberi cselekvés* egész páthoszával épügy hozzátartozik az állam képéhez, mint a történeti valóság. A pozitív és negatív értékpólus között oscilláló ez az erkölcsi értékmomentum az állam *jogában* ölti magára a relatív értékesség, az emberi mű valóságformáját.

Az állam, mint emberi mű, átfogja az organizmus és mechanizmus ellentétét (mindkettő és mégis *több*) és magán viseli az erkölcsi értékmomentumot anélkül, hogy beleomlana az „objektív szellem“ metafizikájába. Szembenáll ez a szemlélet a *personális* államfelfogással: az állam nem erkölcsi *személy*, nem etikai *alany*; ilyen mindig csak az államot teremtő *ember*.

Az állam *főhatalom* problémájában mégegyszer viszontlátjuk a valóság-elemeknek és az értékelemeknek az államot jellemző egybefonódását. A hatalom pszichológiai valóságként jelentkezik, amelyre visszavezetjük az állam valóságát és hordozója annak az oscilláló erkölcsi értékmomentumnak, amelyre visszavezetjük az állam értékét s a jog normativitását.

Ezzel egy első fenomenológiai tájékozódás feladatköre ki van merítve. Durva, nagy alapvonások azok, amiket nyertünk, de itt dől el, hogy mit *kell* bevinnünk és mit *lehet* kihagynunk az állam-fogalom felépítésénél. A nyert jelentéselemek összeállításánál, az állam jelentésének részletes és tüzetes kidolgozásánál az állam fenomenológiai problémája beleolvad az államfogalom meghatározásának problémájába.

Horváth Barna.